Universiteit
Leiden
The Netherlands

Verbal aspect in Old Church Slavonic

Kamphuis, J.

Citation
Kamphuis, J. (2016, December 7). *Verbal aspect in Old Church Slavonic*. Retrieved from https://hdl.handle.net/1887/44706

Version:	Not Applicable (or Unknown)
License:	Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden
Downloaded from:	https://hdl.handle.net/1887/44706

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle http://hdl.handle.net/1887/44706 holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Kamphuis, J.
Title: Verbal aspect in Old Church Slavonic
Issue Date: 2016-12-07

SAMENVATTING

Slavische talen staan bekend vanwege de oppositie tussen perfectieve en imperfectieve werkwoorden. Dit aspectsysteem vertoont door de verschillende Slavische talen heen grote overeenkomsten en kan zelfs als een en hetzelfde systeem behandeld worden. De afgelopen decennia is echter duidelijk geworden dat er ook grote verschillen bestaan tussen de moderne Slavische talen met betrekking tot het werkwoordsaspect. Hieruit vloeit de vraag voort uit wat voor een historisch systeem die verschillende moderne systemen dan voortkomen.

De taal die ten grondslag ligt aan alle Slavische talen, het Proto-Slavisch, is niet geattesteerd. Het dichtst bij de bron van de Slavische talen komen we door de bestudering van het Oudkerkslavisch, de oudste geattesteerde Slavische taal (tiende en elfde eeuw). De centrale vraag in deze studie is daarom:

Hoe ziet het aspectsysteem in het Oudkerkslavisch eruit?

Om die vraag te kunnen beantwoorden neem ik een aantal stappen. Eerst schets ik in de hoofdstukken 1 t/m 4 de achtergrond van mijn onderzoek. Vervolgens kom ik in de hoofdstukken 5 t/m 10 met mijn eigen analyse. Hoofdstuk 11, ten slotte, bevat de conclusies.

Ik begin met het aangeven van de grenzen van mijn onderzoek in Hoofdstuk 1, waar ik bespreek wat Oudkerkslavisch precies is. Oudkerkslavisch is een Zuid-Slavische taal uit de tiende en elfde eeuw. Van deze taal zijn slechts een bescheiden aantal manuscripten overgeleverd, in totaal beslaan die ongeveer 1825 folia. Ik baseer mijn onderzoek grotendeels op een eigenhandig samengestelde database met daarin de ongeveer 80.000 geattesteerde werkwoordsvormen uit die manuscripten.

In Hoofdstuk 2 behandel ik vervolgens het werkwoordsaspect, met bijzondere aandacht voor het verschil tussen lexicaal en grammaticaal aspect en binnen het grammaticaal aspect het verschil tussen *Slavic-style* aspect en *Romance-style* aspect. Alle drie die vormen van aspect komen voor in het Oudkerkslavisch en voor mijn analyse is het van belang om ze goed te kunnen onderscheiden. Het aspectsysteem waar ik op doel in mijn onderzoeksvraag is het *Slavic-style* aspectsysteem, dus de oppositie tussen perfectieve en imperfectieve werkwoorden.

In Hoofdstuk 3 verfijn ik de centrale onderzoeksvraag op basis van wat ik in de voorgaande twee inleidende hoofdstukken heb besproken. Dit resulteert in een aantal subvragen, zoals hoe je het aspect van een werkwoord kunt

vaststellen, welke werkwoorden er eigenlijk meedoen in het aspectsysteem, wat de functies van het werkwoordsaspect in het Oudkerkslavisch zijn, hoe het zich verhoudt tot aspect in de moderne Slavische talen en hoe het werkwoordsaspect in het Slavisch zich ontwikkeld heeft. Mijn belangrijkste hypothese is dat de morfologie van een werkwoord de beste indicator van zijn aspect is. Van werkwoorden die geen morfologische (uiterlijke) kenmerken van aspect laten zien, zoals prefixen en suffixen, verwacht ik dan ook dat ze geen aspect uitdrukken.

In Hoofdstuk 4 bespreek ik drie belangrijke studies naar het werkwoordsaspect in het Oudkerkslavisch: Dostál (1954), Amse-de Jong (1974) en Eckhoff & Janda (2014). Uit de behandeling blijkt dat er geen consensus bestaat over de vraag hoe het aspectsysteem in het Oudkerkslavisch eruitziet. Ik laat zien dat de verschillende resultaten van die studies te verklaren zijn door de verschillende uitgangspunten en gebruikte methodologieën. Dit is ook direct de opmaat naar mijn eigen analyse waarin ik de verschillende benaderingen combineer.

In de hoofdstukken 5 t/m 10, die mijn analyse van de Oudkerkslavische data bevatten, komen achtereenvolgens aan de orde: mijn morfologische indeling van de Oudkerkslavische werkwoorden, een controle van die indeling door middel van een statistische toets en een tweede controle en verdieping van de algehele analyse door middel van een semantische analyse van individuele voorbeelden. Tenslotte kom ik, op basis van de semantische analyse van een morfologisch afwijkende groep nog tot een bespreking van de mogelijke rol van het imperfectum in het ontstaan van de oppositie perfectief-imperfectief.

Allereerst bespreek ik in Hoofdstuk 5 mijn morfologische indeling van werkwoorden, een indeling gebaseerd op uiterlijke kenmerken van aspect, zoals prefixen en suffixen. Op basis van die kenmerken kom ik tot drie kerngroepen, namelijk perfectief, imperfectief en anaspectueel. Ik onderscheid daarnaast nog aantal andere groepen (denk daarbij bijvoorbeeld aan werkwoorden van beweging). Vooral de anaspectuele groep verdient wat extra uitleg omdat mijn definitie van anaspectuele werkwoorden ook van invloed is op de definitie van imperfectieve werkwoorden. Mijn uitgangspunt is dat werkwoorden zonder enige aspectmorfologie, dus werkwoorden die geen uiterlijke kenmerken van aspect laten zien, anaspectueel zijn. Het gaat om werkwoorden als *jasti* 'eten', *ležati* 'liggen' en *viděti* 'zien' (vlg. modern Russisch: *est', ležat', videt'*). Vaak worden dat soort werkwoorden als imperfectief beschouwd, maar ik veronderstel dat het ontbreken van aspectmorfologie betekent dat deze werkwoorden in het Oudkerkslavisch helemaal geen grammaticaal aspect uitdrukken en dus anaspectueel zijn. Imperfectieve werkwoorden herken je aan het feit dat ze gesuffigeerd zijn; het gaat daarbij om werkwoorden als *javljati sę* 'verschijnen', of *sъnědati* 'opeten, die met het suffix *-ati -aje-* zijn afgeleid van *aviti sę* 'verschijnen' en *sъnęsti*

'opeten' (vgl. modern Russisch *javljat'sja* in relatie tot *javit'sja* en *s"edat'* in relatie tot *s"est'*). Het is goed om te benadrukken dat het onderscheiden van een grote groep anaspectuele werkwoorden vrij uitzonderlijk is binnen de Slavische aspectologie. Er wordt voor oudere taalstadia van het Slavisch hier en daar wel melding gemaakt van een aantal aspectloze werkwoorden, maar de groep die ik anaspectueel noem bestaat niet uit een paar losse werkwoorden; integendeel, het is een goed omschreven grote groep werkwoorden die 30% van alle attestaties beslaat. De volgende hoofdstukken gebruik ik om aan te tonen dat deze werkwoorden ook daadwerkelijk geen aspect uitdrukken.

In Hoofdstuk 6 bespreek ik het paradigma van het Oudkerkslavische werkwoord: de werkwoordsvormen die gezamenlijk het 'grammaticale profiel' van het werkwoord vormen, zoals aoristus, imperfectum, presens, infinitief, etc. De verschillende grammaticale profielen van die groepen vormen het onderwerp van de statistische analyse in Hoofdstuk 7. Bij de bespreking van de verschillende werkwoordsvormen in Hoofdstuk 6, wordt door vergelijking met de indeling uit Hoofdstuk 5 duidelijk dat er verschillen bestaan tussen de perfectieve, imperfectieve en anaspectuele groepen als het gaat om hun grammaticale profiel. Perfectieve werkwoorden komen relatief veel voor in de aoristus en verleden participia, maar juist niet in het imperfectum en tegenwoordige participia, terwijl imperfectieve werkwoorden het omgekeerde laten zien. Anaspectuele werkwoorden komen vrij gelijkmatig in de verschillende vormen voor en laten geen uitgesproken voorkeur voor een bepaalde vorm zien.

Hoofdstuk 7 bevat een correspondentieanalyse van de grammaticale profielen van de in Hoofdstuk 5 morfologisch gedefinieerde groepen werkwoorden. Het was al duidelijk dat perfectieve en imperfectieve werkwoorden verschillende grammaticale profielen hebben, maar deze analyse maakt het mogelijk één factor of dimensie te onderscheiden die verantwoordelijk is voor verreweg het grootste deel van het verschil tussen de perfectieve en imperfectieve groepen. Vervolgens kan ik ook de positie van andere groepen werkwoorden op die dimensie te bepalen.

De perfectieve groepen clusteren samen aan de ene kant en de imperfectieve groepen helemaal aan de andere kant van bovengenoemde dimensie. Ik noem deze dimensie daarom de 'aspectdimensie'. Mijn veronderstelling dat anaspectuele werkwoorden geen aspect uitdrukken, wordt ondersteund door de statistische analyse: op de aspectdimensie neemt de groep anaspectuele werkwoorden een middenpositie in tussen perfectief en imperfectief. Een uitgebreidere analyse, waarin ook andere dan de kerngroepen worden meegenomen, laat vervolgens zien dat er groepen zijn die qua grammaticaal profiel weinig tot niets verschillen van de perfectieve of imperfectieve groepen (bijvoorbeeld geprefigeerde werkwoorden van beweging), terwijl er

ook groepen zijn die zich dichter bij de anaspectuele groep bevinden op de aspectdimensie (zoals ongeprefigeerde gerichte werkwoorden van beweging).

Hoewel de statistische toets de morfologische categorisering ondersteunt, weten we daarmee nog niets over het verschil in het gebruik van de verschillende soorten werkwoorden. Daarom ga ik in de volgende hoofdstukken over tot een semantische analyse van individuele voorbeelden.

In Hoofdstuk 8 bespreek ik de functies van het werkwoordsaspect in het Oudkerkslavisch aan de hand van een semantische analyse van voorbeelden uit de kerngroepen. Ik toon aan dat perfectieve, imperfectieve en anaspectuele werkwoorden niet alleen een verschillend grammaticaal profiel hebben, maar ook een verschillend functioneel profiel. Een van de duidelijkste voorbeelden is het futurum: een Griekse futurumvorm wordt meestal vertaald met een perfectieve presensvorm en vrijwel nooit met een imperfectieve presensvorm. Anaspectuele werkwoorden doen niet mee in deze functieverdeling: ze worden weliswaar minder vaak ingezet als vertaling voor een Grieks futurum dan perfectieve werkwoorden, maar veel vaker dan imperfectieve werkwoorden. Daarmee zijn ze echter niet perfectief. Ze delen andere functies juist weer met de imperfectieve werkwoorden, functies waarin perfectieve werkwoorden nooit voorkomen, zoals het actueel presens. Niet alleen blijken anaspectuele werkwoorden dus in principe compatibel met alle werkwoordsvormen (Hoofdstuk 6 en 7), ze komen ook voor in bijna alle functies, terwijl perfectieve en imperfectieve werkwoorden juist een verdeling van die functies laten zien. Maar wat is dan het gemeenschappelijke kenmerk van anaspectuele werkwoorden wat ervoor zorgt dat ze zich zo anders gedragen dan perfectieve en imperfectieve werkwoorden?

Een nadere analyse van de anaspectuele werkwoorden wijst uit dat ze één belangrijke lexicale overeenkomst hebben: ze zijn niet inherent terminatief. Ze drukken niet automatisch een inherente begrenzing van de handeling uit. Daarmee verschillen ze zowel van perfectieve als imperfectieve werkwoorden, die in mijn analyse per definitie terminatief zijn. Verder hebben anaspectuele werkwoorden geen intrinsieke interactie met de terminus. Ook daarin verschillen ze van zowel perfectieve als imperfectieve werkwoorden. Perfectieve werkwoorden drukken namelijk altijd uit dat de inherente grens bereikt is: er is een verandering van situatie. Imperfectieve werkwoorden zijn net als perfectieve werkwoorden per definitie terminatief, maar verschillen van perfectieve werkwoorden doordat die inherente grens uit de focus wordt gehouden: er is juist geen verandering van situatie. Anaspectuele werkwoorden hebben niet zo'n extra betekenis, wat inhoudt dat als ze voorkomen in een terminatief predicaat, beide interpretaties mogelijk zijn; ze kunnen zowel een verandering van situatie als een gelijkblijvende situatie uitdrukken. Deze flexibiliteit verklaart ook waarom anaspectuele

werkwoorden over het algemeen compatibel zijn met alle werkwoordsvormen.

Hoofdstuk 9 bevat een analyse van de groepen werkwoorden die op basis van hun morfologische kenmerken niet tot de kerngroepen van het aspectsysteem behoren. Een belangrijke conclusie in dit hoofdstuk is dat de oppositie perfectief-imperfectief zich ook buiten de kerngroepen voordoet, iets wat je al kon vermoeden op basis van de correspondentieanalyse in Hoofdstuk 7. Doordat we nu meerdere morfologisch onderscheiden groepen werkwoorden op basis van de analyse van hun grammaticaal profiel en semantische kenmerken tot de perfectieve, imperfectieve of anaspectuele werkwoorden kunnen rekenen, krijgen we een vollediger overzicht over hoe het aspectsysteem in het Oudkerkslavisch eruitziet.

Ten slotte bespreek ik in Hoofdstuk 10 een afwijkende groep werkwoorden die niet meegenomen kon worden in de algemene analyse in de Hoofdstukken 7, 8 en 9. Het betreft werkwoorden met twee presensstammen en slechts één aoristus/infinitiefstam. Op basis van de resultaten van de case study rondom die groep werkwoorden bespreek ik vervolgens de mogelijke rol van het imperfectum in het ontstaan van de oppositie perfectief-imperfectief. Mogelijkerwijs kan het ontstaan van afgeleide imperfectieven (een Slavische innovatie) zowel morfologisch als semantisch worden verbonden aan het imperfectum (eveneens een Slavische innovatie). Daarmee zou dan een stukje van de puzzel rondom het ontstaan van het werkwoordsaspect in het Slavisch op zijn plek kunnen vallen.

Hoofstuk 11 bevat de conclusies. De belangrijkste conclusie van mijn onderzoek is dat het aspectsysteem in het Oudkerkslavisch bestaat uit drie groepen: perfectief, imperfectief en anaspectueel. Het is een volwaardig en uitgebreid aspectsysteem, waarin de oppositie tussen perfectief en imperfectief, net als in de moderne Slavische talen, draait om terminatieve werkwoorden. Met mijn onderzoek heb ik niet alleen aangetoond dat er in het Oudkerkslavisch een grote groep werkwoorden bestaat die geen aspect uitdrukken, maar door die werkwoorden niet langer als imperfectief te beschouwen, heeft ook de groep imperfectieve werkwoorden een veel helderder profiel gekregen. Zo weten we nu bijvoorbeeld dat een imperfectieve aoristus in het Oudkerkslavisch een zeer zeldzaam verschijnsel is, terwijl aoristen van anaspectuele werkwoorden vrij alledaags zijn.

Een andere belangrijke conclusie is dat de combinatie van methodes, morfologische categorisering, statistische analyse en semantische analyse, een goede aanpak blijkt te zijn om het aspect van werkwoorden in het Oudkerkslavisch vast te stellen. De hypothese dat de morfologie van het werkwoord de belangrijkste indicator van het aspect van het werkwoord is, staat overeind. De morfologische categorisering wordt namelijk grotendeels bevestigd door de statistische en semantische analyse. De combinatie van

methodes resulteert verder in een systeem van checks en balances. Door dat systeem kunnen de onduidelijkheden die blijven bestaan na de morfologische categorisering, worden opgevangen door de erop volgende statistische analyse en de semantische analyse van individuele voorbeelden. Dit zorgt voor de noodzakelijke nuancering tussen en binnen groepen, alsmede voor een begrip waarom sommige werkwoordsvormen en functies beter met een bepaald aspect samengaan.

Ten slotte, binnen de typologie van het Slavisch werkwoordsaspect staat het Oudkerkslavisch relatief dicht bij de zogenaamde Westelijke groep (bijvoorbeeld het Tsjechisch) en verder weg bij de Oostelijke groep (zoals Russisch). Het is nog wel onduidelijk in hoeverre het Oudkerkslavisch een vreemde eend in de bijt is waar het gaat om anaspectuele werkwoorden. Er is, voor zover ik weet, geen systematisch onderzoek gedaan naar het voorkomen van een vergelijkbare groep anaspectuele werkwoorden in andere Slavische talen. Gezien de omvang van de groep en de betekenis ervan voor het begrip van het aspectsysteem in het Oudkerkslavisch, zou het interessant zijn om hier ook in moderne Slavische onderzoek naar te doen.